

HERALDISK TIDSSKRIFT

1960 • BIND 1 • NR 2 • SIDE 45-52

Et register over borgerlige våbener
Af Sven Tito Achen

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Et Register over Borgerlige Våbener

Af *Sven Tito Achen.*

EN AF Heraldisk Selskabs vigtigste opgaver er indsamling og ordning af *alle borgerlige våbener*. Det er en opgave, som Heraldisk Selskab vil medvirke til at løse i alle Nordens lande. Den følgende plan om hvorledes det kan gøres, gælder imidlertid først og fremmest Danmark.

Opgaven kan formuleres i fire spørgsmål: *Hvad er formålet med det hele? Hvor vil man få materialet fra? Hvorledes skal indsamlingsarbejdet organiseres? Hvem skal udføre det?* De første tre af disse spørgsmål er nogenlunde lette at svare på. Det fjerde er det egentlige problem.

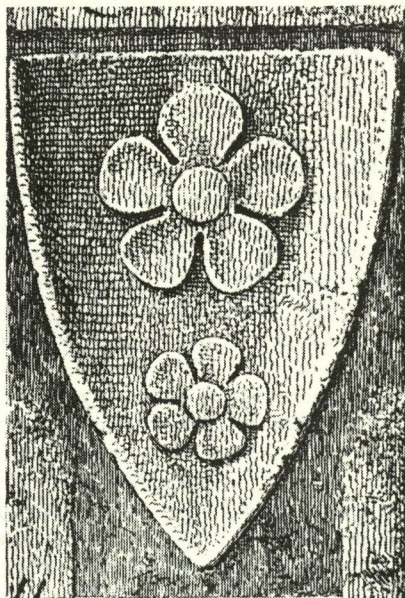
Formålet

Formålet med indsamlingen er at tilvejebringe *et register over alle danske borgerlige våbener*, fra så langt tilbage som de findes (dvs. 1200-tallet) til i dag, så komplet som muligt. Registret skal ordnes *efter skjoldemærker*, hvorved det bliver en nøgle til identificering af anonyme våbener. Hertil kommer naturligvis et alfabetisk indeks, således at Registret kan bruges begge veje: fra et foreliggende våben til slægtens navn, eller fra et foreliggende navn til slægtens våben.

Allerede som kartotek i Heraldisk Selskabs besiddelse vil et sådant Register have stor værdi. Det er imidlertid planen, når indsamlingen er tilendebragt, at udgive Registret som bog. Systemet for den heraldiske ordning er nøje overvejet, og drager nytte af tidligere danske og udenlandske systemers fortrin (og ulemper!); det vil blive let at gå til og ikke kræve megen plads. Når tidens fylde kommer,

kan systemet fremlægges i *Heraldisk Tidsskrift* til diskussion og eventuel forbedring.

En sådan Komplet Borgerlig Våbenbog vil være et overordentligt værdifuldt praktisk hjælpemiddel, ikke blot for historikere (især personalhistorikere, lokalhistorikere, kunst- og kulturhistorikere), men for mange, mange andre: slægtsinteresserede, samlere, antikvitetshandlere, arkivarer, museumsfolk, kort sagt enhver som

1. Anonyme våbener bør medtages i Registret. Netop når oplysninger samles fra hele landet, er der chance for, at de bliver opklaret. Her ses et eksempel, et våben med to blomster i, på en ligsten fra første halvdel af 1200-tallet over »Thorkil og Margrethe» i Hillerslev Kirke, Thisted Amt. Efter J. B. Løffler »Danske Gravstene fra Middelalderen», 1889.

af lyst eller via sin profession syssel-sætter sig med fortiden og dens men-nesker. I betragtning af Registrets praktiske og ideelle betydning vil det næppe blive svært at få det udgivet, selv om det skulle blive ret omfangs-rikt. Om nødvendigt vil man sikkert til sin tid kunne få støtte fra fonds eller lignende.

Hvor mange borgerlige våbener der findes i Danmark, er svært at afgøre. Den Borgerlige Seglsamling på Rigsarkivet i København omfatter ca. 2600 forskellige slægtsvåbener. Den Borgerlige Afdeling af seglsamlingen på Frederiksborgmuseet ved Hillerød omfatter ca. 6900 danske og norske våben-segl, men heriblandt talrige gengangere. Det er ikke undersøgt i hvilket omfang de to samlinger dublerer hinanden. Et forsigtigt skøn sætter antallet af danske borgerlige våbener til omkring 5000, men måske er der adskilligt flere.

Af danske *adelige* våbener er ca. 1700 registreret *alfabetisk* i Thiset & Wittrup: »Nyt Dansk Adelslexikon«, 1904 (med tilhørende illustrationer i H. Storck: »Dansk Våbenbog«, 1910) og *heraldisk* i Knud Prange: »Nøgler til Nyt Dansk Adelslexikon«, 1959. Sondringen mellem adelige og borgerlige våbener er i øvrigt uklar. For det første er adskillige af de middelalderlige våbener i Adelslexikonnet i virkeligheden borgerlige, hvilket på en måde medgives i bogens fortale. For det andet tilhører ikke så få »borgerlige« våbener i Danmark indvandrede slægter, som er adelige *uden for* landet.

Under indsamlingen til det nye Register vil man støde på mange *anonyme* våbener (på segl, ligsten, kalkmalerier osv.), og de bør alle (også selv om de måske er adelige) tages med; de vil måske blive opklaret un-

der arbejdets gang, måske senere (se figur 1). Registret bør også medtage de få adelige våbener, som ikke er med i Adelslexikonnet, skønt deres navn kendes: nogle enkelte som undgik forfatternes opmærksomhed, nogle enkelte som er kommet til eller dukket op siden.

Det er i det hele taget et spørgsmål, om ikke Registret til sin tid også bør omfatte Adelslexikonnets 1700 våbener. Dermed ville *alle danske slægtsvåbener* være samlet i ét greb. En forjættende tanke.

Materialet

De områder hvorfra våbenerne skal indsamles systematisk, falder i tre hovedgrupper: Trykt; Segl; Andet.

1. Trykte Kilder.

Først og fremmest værker med *samlinger* af våbener: Våbenførende Slægter i Danmark 1–3, 1946–60; Patri-ciske Slægter 1–5, 1891–1930; Hånd-bog over den ikke-naturaliserede Adel, 1917 og 1933; Lexicon over danske Familier, 1927. Nye Samlinger af danske, norske, og islandske Jubellærere, 1779–86; osv., osv.

Dernæst hvad der findes om *enkelte* familiers eller personers våbener i den *genealogiske* og *personalhistoriske* literatur: bøger, småtryk, stamtavler, tidsskrifts-artikler m. m.

Exlibris. Dels bøger og artikler om exlibris, dels offentlige og private samlinger af exlibris.

To andre store områder, hvor der afgjort er meget at hente, og som derfor bør gennemgås systematisk, er *portrættik* og den *topografiske* litte-ratur.

2. Segl.

Først og fremmest seglsamlingerne på Rigsarkivet og Frederiksborgmuse-et. Begge disse kolossale samlinger er

i virkeligheden nærmest udforskede, og Registret bør ikke nøjes med at gennemgå den ordnede borgerlige afdeling hvert sted. På Rigsarkivet findes f. eks. en Diverse-samling af ca. 4000 slægtssegl ordnet efter heraldiske figurer; denne samling indeholder ganske vist mange udenlandske og mange uidentificerede segl, men utvivlsomt også adskillige danske borgerlige segl. Selskabet har udarbejdet en foreløbig katalogisering af samlingerne.

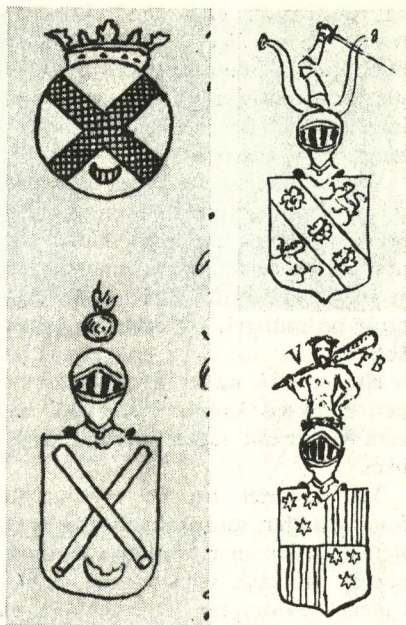
Herudover findes der adskillige offentlige seglsamlinger på arkiver, museer, rådhus m. m., og talrige private samlinger af segl og signeter.

Ved siden af seglsamlinger findes der naturligvis individuelle segl mange forskellige steder. Et vigtigt område er de segl, som stadig sidder på arkivernes dokumenter, f. eks. på gamle skiftebreve. Hvorledes dette materiale kan nås, og efter hvilke regler arbejdet hermed kan gribes an, er et af de problemer som Registrets kommende ledere må løse.

3. Andet.

Den tredje gruppe er mindre ensartet og måske mere besværlig at gå til end de to første.

Håndskrifter. Der findes uden tvivl talrige håndskrifter og manuskripter af interesse for Registret på offentlige og private biblioteker, arkiver, museer, samlinger, m. m., men at finde frem til dem vil kræve opfindsomhed og energi. Der kan nævnes: Hirsch' jættestore »Fortegnelse over danske og norske Officerer 1648—1814« på Det kgl. Biblioteks læsesal (se figur 2). Ordenskapitlets protokoller over Storkors- og Elefantriddere. Slægts- og våbenbøger, f. eks. på Rigsarkivet. De tidligere heraldiske foreningers våbenruller.

2 Eksempler på, hvad der kan sankes i Hirsch »Fortegnelse over danske og norske Officerer«. Til venstre to udgaver af våben for Jacob Peter Bonar o. 1707. Til højre, øverst: våben for Martin Barthold, 1675. Nederst: våben for Ulrich Frederick Beichmann, 1750. Hirsch henviser i de fleste tilfælde til, hvor det segl findes, som har været forlæg for tegningerne.

Kirker. Landets kirker er et af de områder, hvor man kan gøre det rigeste heraldiske bytte. På ligsten, epitafier, mindetavler, præste- og andre portrætter, altersølv, dåbsfade, kirkestole og andet træskærerarbejde, kalkmalerier, glasmalerier, messehageler, kirkebøsser osv., findes der i hundredvis af borgerlige våbener. Litteraturen om kirkerne bør ikke glemmes, bl. a. fordi den ofte indeholder oplysninger om nu forsvundet kirkeinventar og lignende.

Museer og samlinger. Gammelt inventar og bohøve: møbler, sølvstøj, tin-

og messingtøj, glas, broderier, portrætter, m. m., lige fra Nationalmuseet og Frederiksborgmuseet til de mindste provinsmuseer eller private samlinger. Herunder også gamle borgerhuses ydre udsmykning.

Skydeselskabers samlinger af skydeskiver (i mange provinsbyer og i København) er en rig mine, hidtil vistnok ret upåagtet, men temmelig let at udgrave. Hertil en del trykt litteratur og muligvis håndskrevne protokoller.

Her er blot nævnt fire hovedgrupper; flere vil måske dukke op, når man får tænkt sagen grundigt igennem.

Til udbyttet fra de ovennævnte fund-områder, som skal gennemgås systematisk, kommer hvad enhver interesseret tilfældigt vil støde på, f. eks. i memoire-litteratur, på brevpapir, på privat eget sølv-tøj, på skydevåben, osv.

Nogle af de *problemer* som vil opstå undervejs, kan forudses allerede nu: Hvad med Skåne-Halland-Blekinge? Hvad med Sydslesvig? Og hvad med bomærke-våbenerne (se figur 3)?

Organisationen

Alt dette kan jo tage modet fra én! Man bør imidlertid komme i hu, at medens der ganske vist er ret snævre grænser for hvad et enkelt menneske kan udrette personligt, er der ingen grænser for hvad der kan *organiseres*, når man er mange om det.

Indsamlingen, ordningen, og slutelig udgivelsen, af Registret bør varetages af et selvstændigt selskab: en administrator, 3-8 gruppeledere, og 10-30 andre medarbejdere; selskabet bør have et navn, en adresse, og eget brevpapir. Udgifter til porto, papir, udfyldningskort, kartotekskort m. m.

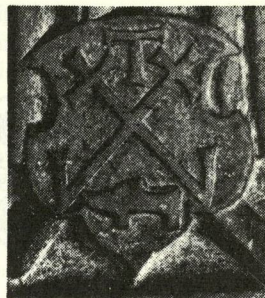
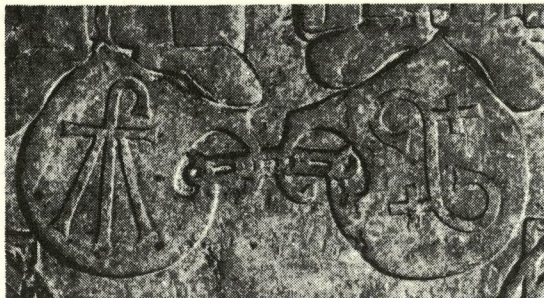
dækkes af de støttende organisationer: Heraldisk Selskab + måske andre genealogiske og historiske foreninger; muligvis kan der senere opnås fondstilsbud.

Gruppelederne fordeler områderne imellem sig: Trykte Kilder; Segl; Andet. Måske vil det vise sig praktisk at dele materialet op i nogle flere hovedgrupper, f. eks.: Bøger; Portrættik; Exlibris; Segl; Håndskrifter; Kirker; Museer; Diverse.

Inden for hver hovedgruppe »ansættes« det nødvendige antal medarbejdere til at tage sig af hver sit mindre område, f. eks. under hovedgruppen Segl:

Rigsarkivets Seglsamling,
Frederiksborgmuseets Seglsamling,
Andre offentlige seglsamlinger,
Private seglsamlinger,
Løse segl, især på arkivalier.

Den første opgave for Register-Selskabet bliver at udarbejde *kartoteker* over, hvad der skal gennemgås. Hver enkelt tænkelig kilde, fra Dansk Biografisk Leksikon til den mindste tidsskrift-notits, fra Nationalmuseet til Rubbekøbing Skydebroderselskab, hver eneste kirke i landet, hvert eneste kulturhistorisk museum, skal udskrives på kartotekskort, således at hele landet er effektivt, 100 pct. dækket. Efterhånden som arbejdet skrider frem, fører man regnskab med hvad der er undersøgt, og sørger for at intet slipper gennem nettet. Det vil ikke kunne undgås, at det samme våben vil blive aftegnet og indsendt flere gange (f. eks. fra en kirke, en seglsamling, en exlibrissamling), men et nøjagtigt ført kartotek vil i hvert fald kunne hindre, at den samme kirke eller den samme bog bliver gennemgået mere end én gang. En meget stor del af kilderne vil være ganske lette

3. Grænsen mellem bomærke-våbener og andre våbener er ikke skarp, se f. eks. træskoens til højre. Konsekvensen heraf bør sikkert blive, at bomærker (i skjold eller uden skjold) skal medtages i Registret. Der findes systemer for deres heraldiske registrering, som kan drøftes til sin tid. Til venstre: våbener for prior Mads Olufsen (død 1522) og klosterbroder Niels Brun (død 1497) på ligsten i St. Peders Kirke i Næstved. Til højre: våben på ligsten over sognepræst Anders Andersen (død o. 1557) i Præstø Kirke. Fot. Nationalmuseet.

at ekspedere; de vil kunne krydses af efter en gennemlæsning eller et besøg på stedet.

Det egentlige indsamlings- og aftegningsarbejde skal foretages af en hær (det er ingen overdrivelse; der må hundreder til) af hjælpere ud over hele landet. For det første medlemmer af Heraldisk Selskab og evt. andre foreninger, som gerne vil være med. For det andet hjælpere som Register-Selskabet kommer i forbindelse med ved at henvende sig til alle lokale historiske, personalhistoriske, og topografiske selskaber: Historisk Samfund for Als og Sundved, Historisk-topografisk Selskab for Gjentofte, osv., osv., forelægge dem planen, og foreslå et samarbejde.

Det lokale historiske selskab vil sandsynligvis have de egnede hjælpere blandt sine medlemmer, og det vil vide besked med, hvad der findes af lokalt kildemateriale, offentligt eller privat. Det kan f. eks. påtage sig at gennemgå sin egn's kirker, eller kulturhistoriske museer, eller lokalhistoriske arkiver, sin bys borgerhuse, eller ting i privat eje, egnens eller byens

topografiske litteratur (som det pågældende selskab selv sagt kender bedre end andre), osv.

Måske vil nogle lokale selskaber ikke kunne påtage sig meget arbejde, men de vil formodentlig i de fleste tilfælde kunne sætte Registret i forbindelse med de rigtige folk. Dansk Historisk Fællesforening, som lokalforeningerne er medlemmer af, ser med sympati på Registret, og vil måske senere gå ind i et samarbejde.

Exlibrisforeningen vil sikkert være interesseret i at samarbejde på sit område, de lokale *Skydebroderselskaber* ligeledes, osv.

Især de større museer og arkiver bør man sikkert henvende sig til direkte og søge at få en museumsmand eller arkivmand til at dække, bl. a. fordi der kan være ting af interesse på magasin eller kontor, som normalt ikke er tilgængelige.

Hvis disse metoder glipper, kan man søge kontakt med kyndige og villige lokalkendte hjælpere gennem et brev til de lokale aviser.

Når en hjælper (institution eller person) påtager sig at gennemgå et

1. Familien:

2. Våbnet forekommer første gang:

3. Hosstændige tegning er kopieret fra:

4. Stamtavle eller litteratur:

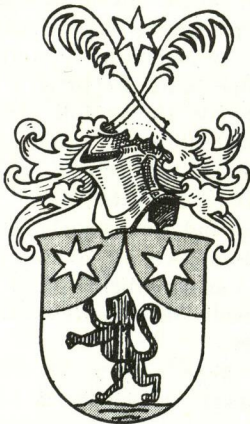
5. Skjold:

6. Hjelm:

7. Andet:

8. Udfyldt af:

den

1. Familien: Trapaud, Trappaud

Angives at stamme fra Frankrig.

Første mand i Danmark (1683):

senere oberst Paul Trapaud, død 1707

Slagten uddød 1863.

2. Våbnet forekommer første gang: i segl på P.T.'s testamente,

Sjæll. Register 1707 17/6 nr. 107, Rigsarkivet

3. Hosstændige tegning er kopieret fra: se punkt 2.

4. Stamtavle eller litteratur: Detlev Trappaud Rønne:

"Adelsslægten Trapaud i Danmark", 1924, p. 7+20

Lexicon over adelige Familier II 224

Hirsch XI 314

5. Skjold: Ved et høvet krumt spærresnit delt i ??, hvori to 6-oddede guld
stjerner, og sølv, hvori en oprejst rød løve gående på jord eller
bølger (grøn/blå?)

6. Hjelm: to krydsede palmegrene og derimellem en 6-oddet stjerne.

7. Andet: Rigsarkivets Borg. Seglsamling: 0 8. Udfyldt af: S.T. Achen. den 10/10-1960

4. Et blankt og et udfyldt arbejdskort; virkeligt format: 15 × 21 cm. Langt fra alle kort vil dog kunne udfyldes så komplet. (Det udfyldte korts våbenbeskrivelse kan diskuteres. Blasonering er i det hele taget et af de spørgsmål, som Selskabet og Tidsskriftet bør tage op, vel at mærke: på skandinavisk basis).

område, specificeres området nøje, og det noteres på kartotekskortene, både kildens og hjælperens. Ellers risikerer man, at en ting som Register-Selskabet tror dækket (et købstadmuseum, en kirke, en lokal privatsamling, osv.), i virkeligheden ikke bliver gennemgået.

Hjelperne forsynes af Registeret med et passende antal *arbejdskort* (se figur 4) + en vejledning i deres korrekte udfyldning. Af disse kort, som i sin tid blev fremstillet af Det (nu opløste) danske Selskab for Heraldik og Sfragistik, har Heraldisk Selskab et oplag på 4000 liggende parat.

En meget vigtig regel for indsamlings- og aftegningsarbejdet er, at hver eneste hjælper *binder sig til en fast ydelse*: et bestemt »pensum« eller en bestemt frist. Alt arbejdet er frivilligt og ulønnet; ingen kan tvinges til noget, og helst det hele skulle være en fornøjelse. Men for at kunne disponere, for at kunne sigte på om arbejdet kan fuldføres på 5 eller 8, eller evt. flere år, for at kunne lægge en plan og *holde den*, må ledelsen af Registret vide, *hvor meget* de kan vente hver måned af en bestemt seglsamling, *hvornår* en bestemt købstad er gennemgået, osv. Hjelperne kan selv bestemme deres ydelse, men når de har fastsat den, *bør den overholdes*.

Et historisk selskab kan f. eks. love at have gennemgået en lokal kirke inden et halvt år (fra en bestemt dato). En række hjælpere som aftegner seglene i en seglsamling, kan hver forpligte sig til f. eks. 10, 20 eller 50 segl om måneden. En hjælper kan garantere et bestemt bogværk gennemgået og aftegnet inden 1. juni 1961. På hjælpernes kartotekskort ser gruppecheferne, om aftalerne holdes.

De udfyldte og indkomne kort placeres i kasser og ordnes heraldisk, når

det er belejligt. Flere kort med samme våben (og vel at mærke: også samme familie!) overføres til ét kort med alle de forskellige korts oplysninger. En gang om året aflægges der rapport om arbejdets fremadskriden i Heraldisk Tidsskrift og evt. andre interesserede foreningers organer.

År for år krydses kortene af: Nyborg. Præstø. Haderslev Amt. Seglsamlingen på Frederiksborg. Exlibrislitteraturen. Osv. En skønne dag vil man kunne sige: »Alle tænkelige kilder er gennemgået. Alle os bekendte våbener er aftegnet. Alle Danmarks slægtsvåbener er samlet i dette kartotek. Nu skal vi blot have det udgivet.«

Formuleringen og opsætningen af Registret som bog byder på flere problemer. Heraldisk Selskab har tænkt over i hvert fald en del af dem, men det er der god tid til at vende tilbage til.

Ledelsen af Registret

Problemet: det nødvendige, store antal hjælpere ud over landet er næppe svært at løse. De vil findes blandt de lokale historiske selskabers, blandt Heraldisk Selskabs, og blandt andre interesserede foreningers medlemmer. Allerede efter læsningen af denne artikel vil sikkert adskillige melde sig under fanerne; artiklens forfatter vil gerne stille som den første: Jeg melder mig hermed som hjælper i København til disposition for Registrets kommende ledelse.

Det egentlige problem er *Registrets ledelse*: den daglige administrator og gruppelederne, den store opgaves anførere og organisatorer, som ikke blot skal planlægge arbejdet og sætte det i gang, men også holde det gående, usvækket og helst styrket, i flere år. Om ikke dette problem løses, om ikke

man finder frem til den rette første-mand, og de rette 10—20 eller 30 assisterende ledere, vil det hele store og herlige projekt intet blive til.

Hvad der skal til, er ikke blot interesserede folk, personer hvem sagen morer og ligger på hjerte; de må tillige være samvittighedsfulde, solidt arbejdende personer, som vil være trofaste mod opgaven. Det er ikke en spurt, der er tale om. Tværtimod. Hvad der behøves, er 20—30 personers årelange, tålmodige og seje træk på samme hammel.

Lederne skal næppe almindeligvis selv aftegne våbener på arbejdskortene. De skal have overblikket, fordele opgaverne, give direktiver, løse opstående problemer, lede og vejlede, holde i ånde og opmuntre, holde regnskab med medhjælpernes indsats og arbejdets fremadskriden, modtage

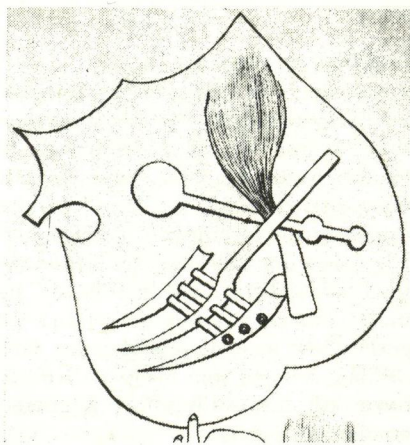
og ordne kortene. Der vil blive en masse breve at skrive. Først og sidst bliver deres problem alle lederes problem: at finde de rette medarbejdere.

Der vil blive perioder, da det arbejde, man har påtaget sig, vil forekomme én som et ensformigt og endeløst slid. Men der vil være flere og længere perioder med store glæder: forskerglæde og samlerglæde, og den dybe tilfredsstillelse ved at se en grandios plan tage form, et stort og nyttigt værk skride fremad mod fuldendelsen.

Der er flere af Heraldisk Selskabs medlemmer, som i årevis har sysselsat sig med aftegning og indsamling af borgerlige våbener. Forhåbentlig vil de melde sig til opgaven, og forhåbentligt er der blandt dem nogle af de ledere, som Registret må have for at blive til virkelighed. Når alle aktivt interesserede medlemmer har givet til kende, at de gerne vil være med, kan der nedsættes et *Registruvalg* til at gå videre med sagen.

Vi håber, der melder sig mange fra Heraldisk Selskab, som jo er nærmest, men vi er næppe nok. Der er andre foreninger, som vil være interesseret i Registret og arbejdet med det, og for at deres medlemmer kan høre om det og melde sig, opfordrer vi hermed alle interesserede blade, tidsskrifter og aviser til at aftrykke eller referere denne artikel. Tilmeldingerne sker til: *Heraldisk Selskab, Nøkkedalen 5, Herlev.*

Ovenstående plan er som nævnt kun et udkast; opgaven behøver ikke nødvendigvis gribes an som her foreslået. Den kommende ledelse kan lægge en anden slagplan, og denne skal måske ændres undervejs. Det væsentlige er ikke, *hvorledes* opgaven løses, men *at den bliver løst!* Lad lederne melde sig! Hvem kan, og hvem vil?

5. Et eksempel på, hvad museerne gemmer. Våben for pædagogen Morten Borup (ca. 1450—1526). Kombinationen af greb med ferle og ris tyder på, at det ikke er et arvet våben, men et som den bondefødte skolemand selv har taget. Tegning i Nationalmuseet efter en (nu forsvundet?) kirkestol i Tunø Kirke, Århus Amt. Fot. Nationalmuseet.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.